

GÖNCZI GERGŐ

gergo.goncz.87@gmail.com

levéltáros, történész (Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára)

A római elit átalakulása 193–284 között

The Transformation of the Roman Elite between 193–284

Mennen, Inge (2011):

Power and Status in the Roman Empire, AD 193–284.

Impact of Empire Vol. 12. Brill, Leiden–Boston. XIV + 306 old.

DOI 10.14232/belv.2019.1.12

<https://doi.org/10.14232/belv.2019.1.12>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Gönczi Gergő (2019): A római elit átalakulása 193–284 között. *Belvedere Meridionale* 31. évf. 1. sz. 179–182. pp.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Inge Mennen monográfiája egy átfogó, logikusan felépített elemzés arról, hogyan rendeződött át a Római Birodalom vezető politikai és társadalmi elite a *Severus*-dinasztia (193–235) és a válságtól sújtott *katonai anarchia* (235–284) idején a császárság fénykorának számító *Antoninus*-kor (96–180) elitjéhez képest. A könyv valójában a szerző nijmegeni Radboud Egyetemen benyújtott, 2010-es doktori disszertációjának alig javított változata (VII. old.), amelyet a tudományos körökben elismert, 1683-ban alapított *Brill* jelentetett meg az *Impact of Empire* című sorozat tizenkettedik részeként. Ennek a sorozatnak a szerkesztői a 3. századi római történelem olyan neves szakemberei, mint *Lukas de Blois*, *Olivier Hekster*, vagy *Gerda de Kleijn*. Mellettük más elismert történészek, például *†Alföldy Géza*, *Christian Witschel*, *Alan Bowman*, vagy *Fergus Millar*, is hozzájárultak Mennen kutatásához és a mű létrejöttéhez (VII–VIII. old.).

A könyv célja világos: a 193–284 közötti időszak közigazgatásának, kinevezési politikájának és társadalmi hierarchiájának vizsgálatán keresztül bemutatni, hogy miként alakult át a birodalmi kormányzásban vezető szerepet betöltő körök hatalmi státusza és a közöttük levő kapcsolatrendszer a 2. századhoz képest (2. old.). A vizsgálat tehát nem terjed ki az egész római társadalomra, szigorúan a politikai elitre szorítkozik: a császárra, a hivatalt betöltő senatorokra és lovagokra, valamint a tiszti ranglétrán felemelkedő és *limes* menti elmaradott provinciákból származó hivatásos katonákra. A beállt változások dinamikájában a birodalmat sújtó barbár támadások és a polgárháborúk a legfőbb generáló tényezők, és ezt a vezérfonalat követve Mennen társadalomtörténeti műve teljes mértékben teljesíti a kitűzött célját.

A következtetések, a megállapítások a források kritikus elemzésére épülnek. A szerző három fő forrása: 1. a vizsgált időszak feliratai, különösen a *cursus honorum*ot részben vagy egészben tárgyaló feliratok; 2. történeti munkák; 3. közigazgatási, jogi dokumentumok és könyvek (12–17. old.). A számos, felhasznált feliratgyűjtemény közül megemlíthető például a *L'Année épigraphique* (AE), a *Corpus Inscriptionum Latinarum* (CIL) vagy a *Dessau-féle Inscriptiones Latinae Selectae* (ILS). A történetírók közül elsősorban *Cassius Dio* és *Héródianosz* munkáira, valamint a komoly forráskritikával kezelt *Historia Augusta* életrajzaira, és az erre épülő *breviari*umokra történnek hivatkozások. A közigazgatási és jogi dokumentumok közül a szerző főként egyiptomi papiruszokra és a *Corpus Iuris Civilis* könyveire támaszkodik. Mennen természetesen többször felhívja az olvasó figyelmét a források korlátaira és kritikus vizsgálatára: a feliratok száma a 3. században jóval alacsonyabb a korábbi korokhoz képest, egykorú történeti munkák a 238–284 közötti évekről nem maradtak fenn, így a jogi könyvekkel együtt az írott források zöme 4–6. századi. Ezek miatt a szerző következtetései egyes esetekben nem többek pusztán feltételezéseknél.

A 306 oldalas mű (nem számítva a római számmal jelölt oldalakat) egy részletes bevezetésből, négy fejezetből, egy *excursus*ból, három függelékből, bibliográfiából, egy általános névmutatóból és egy ókori személynévmutatóból áll. A fejezetek végén a következtetéseket, megállapításokat mindig konklúziók összegzik, végül a negyedik fejezet és az első függelék között egy záró összegzés (247–254. old.) olvasható.

A szerző gondolatmenete végig könnyen követhető, érthető. A fejezetek is logikusan épülnek egymásra, a római politikai elit társadalmi hierarchiájának megfelelően.

Az első fejezet (21–48. old.) a birodalom legfőbb hivatalával, a császári intézménnyel foglalkozik, rámutatva a 193–284 közötti császárok társadalmi háttérében és kötelezettségeiben beálló változásokra. A 3. századtól már lovagok is elnyerhették a császári bíbort, sőt, *Maximinus Thrax*tól kezdve a legtöbb császár már hivatásos katonaként kezdte a pályáját, és a tiszti ranglétrán felkapaszkodva került hatalomra a *limes* menti provinciák seregeinek támogatásával (27–28. old.). A császári hatalom megszerzéséhez a jelölteknek már nem kellett feltétlenül *senatori* ranggal bírniuk, és főként 268 után egyre többen a birodalom perifériájáról, főként az illír térségből származtak. Mennen emellett helyesen állapítja meg, hogy az állandó kül- és belháborúk következtében a hadseregtől egyre inkább függő császárok katonai képzettsége, tehetsége nyert prioritást a bíráskodási, közigazgatási vagy diplomáciai szerepkörökhöz képest az uralkodói kötelezettségek sorában (35–40. old.). A társadalmi háttér és a kötelezettségek változásának ezért egy igen fontos következménye lett: Róma domináns szerepe egyre csökkent, és így a hatalom súlypontja a központból a birodalom perifériájára került.

A második fejezet (49–82. old.) a *senatori* elit politikai szerepét, státuszát és befolyását vizsgálja. Mennen tizenhét *gens* epigráfiai hagyatékát vizsgálva a *senatori* elitbe tartozás két kritériumát állapítja meg. Egyrészt az adott nemzetségből legalább három személynek a *cursus honorum* során a 3. században is hatalmi státuszt jelölő négy *consuli* hivatalból (1. *consul ordinarius*; 2. *praefectus urbi*; 3. *proconsul Africae*; 4. *proconsul Asiae*) egyet vagy többet is viselniük kellett, másrészt a vizsgált személyek pályájának legalább két évtizedet kellett felölelnie (51–53. old.). A feliratok alapján a szerző további fontos következtetéseket is levon. Például a vizsgált nemzetségek *patriciusi* ranggal bíró tagjai a 3. század folyamán főként békés térségekben töltöttek be közigazgatási, pénzügyi és jogi hivatalokat, viszont a *Severus*-kor végére a *gentes* fele eltűnt a *Fasti Consulares*-ből, és 240 után a vizsgált *senatorok* (egy kivételtől eltekintve) nem kaptak hivatalt katonai szempontból fontos, válságtól sújtott provinciákban, ami a vezető politikai hatalomból való kiszorulásukat jelzi (67–75. old.). A megállapításokat részletesebben szemlélteti a második fejezetet kiegészítő *excursus* (83–134. old.), amelyben Mennen bemutatja a tizenhét *gens* tagjainak pályáját a fennmaradt feliratok precíz kritikai elemzésével. A második fejezet és az *excursus* tudományos szempontból magasan a könyv legkidolgozottabb részei, azonban fontos megemlíteni, hogy Mennen a *senatori* elit meghatározásakor saját kutatásai során szerzett megfigyeléseit alkalmazza premisszákként. Természetesen ő maga is elismeri, hogy nem az egész *senatori* elitről beszél, csupán tizenhét *gens* felirata alapján vizsgálja a hatalom és státusz kapcsolatában rejlő folytonosságot (75. old.). Mivel az elithez több más nemzetség is tartozhatott, más feliratokból más következtetések szűrhetők le, például más *consuli* hivatalok birtokában is kapcsolódhatott egy *gens* több nemzedéken át a vezető *senatori* körhöz. Így Mennen elit-definíciója nem vehető kőbe véssett tételként, csak hipotézisként.

A harmadik fejezet (135–192. old.) a lovagrend vezető köreinek hatalmi státuszára fókuszál. A szerző a források segítségével helyesen állapítja meg, hogy a tehetséges lovagok három szintén indulhattak el a felemelkedés útján. A tartományi közigazgatásban és a hadseregben már a *Severusok* alatt kezdett kibontakozni politikai befolyásuk, de hatalmuk csak *Gallienus* császár újításai nyomán teljesedett ki a 260-as évek végétől (137–149. old.). Ezzel szemben a császári bürokráciában elérhető értelmiségi és jogi hivatalok csak a *Severusok* idején jártak együtt komoly hatalmi státusszal, mivel a 240-es évektől az egyre gyakoribb háborúk és a hatalmi centrum perifériára tolódása miatt a lovagok nem-katonai elitje fokozatosan kiszorult a birodalom kormányzásából (149–156. old.). A lovagrend politikai elitjének bemutatása után kerül sor még a harmadik fejezetben a *praefectus praetorio* tisztség esettanulmányára is, amelyben Mennen részletesen vizsgálja a hivatallal járó katonai és polgári hatalom főbb aspektusait, valamint a korszak testőrparancsnokainak kapcsolatait a *senatorokkal* és a császárokkal (159–187. old.).

A negyedik fejezetben (193–246. old.) a szerző források segítségével elemzi és hasonlítja össze *Septimius Severus* (193–211) és *Gallienus* (260–268) korában befolyást szerző hivatásos katonák társadalmi státuszának gyors felívelését, és a *senatori* rang csökkenő presztízsét a katonai pályán. Külön kiemelendő, hogy a két császár kronológiai sorrendben bemutatott háborúin keresztül ismerjük meg a harcokban szerepet vállaló katonák vélt vagy valós tisztségeit, illetve az azokkal járó befolyásukat és hatalmi pozícióikat.

A könyv végén három függelék nyújt segítséget az olvasónak a 193–284 közötti évek áttekintéséhez. Az első függelék (255–256. old.) a császárokat és a trónbitorlókat listázza. A második függelék (257–262. old.) a legterjedelmesebb, mivel Mennen itt összegzi a *consules ordinarii*, a *praefecti urbi*,

a *proconsules Africae* és a *proconsules Asiae* névsorait. A harmadik függelék (263–268. old.) a római testőrparancsnokokat sorolja fel.

A bibliográfia (269–288. old.) rendkívül terjedelmes és sokrétű, a szerző alapos felkészültségét jelzi az angol, a német és a francia nyelvű szakirodalom beható ismerete. Az általános névmutató (289–296. old.) főként földrajzi neveket, tisztségneveket és szakkifejezéseket összegez, míg az ókori személynévmutató (297–306. old.) külön részt képez, ami főként az *excursus*ban előforduló számos név miatt mindenképp praktikus megoldás.

Összességében elmondható, hogy Mennen társadalomtörténeti könyve a római történelem viharos 3. századáról a szakirodalom egyik megkerülhetetlen darabja. Jóllehet csupán a római társadalom vezető rétegét tárgyalja, mégis hiánypótló mű, amely jelentősen hozzájárul a *Severus-kor* és a forrásokban alig bővelkedő *katonai anarchia* korának alaposabb megismeréséhez.